

מו"ר הגאון רבי משה חיים דימנטמן שליט"א ראש הכולל

טענין*

א. חזקה לקטן

מבואר בב"מ לט שאין מחזיקין בנכסי קטן.

וברמב"ם (טוען ונטען פרק יג) כתב: "וכן חרש שוטה וקטן אין אכילתן ראייה מפני שאין להם טענה כדי שתעמוד הקרקע בידן אלא תחזור לבעלים, וכן המחזיק בנכסיהן אין אכילתן ראייה". וכדברי הרמב"ם פסק השו"ע חו"מ קמט, יח.

ובבאור הדין שאין אכילת חש"ו מועילה כתזקה כתב ה"ה שם:

אבל הם שהחזיקו בנכסי אחרים לא מצאתי מבואר בגמרא שלא תועיל חזקתן ורבינו נתן טעם לדבריו מפני שאין להם טענה כדי שתעמוד הקרקע בידן ואין דעתו ז"ל לומר שאין להן צד קנייה דהא ודאי יש להן ואפילו שוטה נתבאר פ"ד מהל' זכייה ומתנה שהמזכה לו ע"י בן דעת זכה ואין צריך לומר בחרש וקטן שיש להן צד קנייה כנזכר פרק כ"ט מהלכות מכירה אלא לפי שאין טענתן כשאר בני אדם ואין מקחן מקח דבר תורה כנזכר שם כתב רבינו ז"ל שאין חזקתן ראייה.

ודברי ה"ה צריכים הסבר מדוע אין לקטן טענה שקנה הקרקע? ומה הטעם בזה שקנינו מדרבנן?

עוד מקשה קצוה"ח (ס"ק ה) הרי ה"ה במכירה כט מבאר שהיא שדעת אחרת מקנה זוכה הקטן מדאורייתא וא"כ מדוע לא תהיה לקטן טענה שקנה הקרקע בדעת אחרת מקנה?

ומבאר קצוה"ח וז"ל: "ולכן נראה דעיקר טעמא דהרמב"ם כמ"ש בעצמו לפי שאין טענתן כשאר בני אדם, והיינו משום דחזקה שאין עמה טענה, וחש"ו אין טענתן טענה וכמו שאמרו (שבועות לח, ב) אין נשבעין על טענת חש"ו, וכיון דאין

* משיעורי ראש הכולל שליט"א; נרשם מהקלטה ונערך ע"י הרב י. ש. (בתוספת משא ומתן בשולי הדברים).

טענתן טענה הו"ל כמו חזקה שאין עמה טענה, ודוקא ביורש ולוקח הוא דהבי"ד טוענין טענתיה דמוכר".

ומבואר בשיטתו שלא תקנו טענין לבעל הדין עצמו¹ אלא רק ליורש או ללוקח. וחש"ו שהחזיקו הם הבעל דין ובי"ד לא טוענים עבורם וממילא חזקתם אינה חזקה שכן טענתם אינה טענה.

ב. כתובה לחרשת

בכתובות לו מבואר שלחרשת ושוטה אין להן טענת בתולים ומעמידה הגמ' שזו שיטת ר"ג שאשה נאמנת לטעון משארסתני נאנסתי וממילא כתובתה תהיה מאתיים. ומקשה הגמ' הרי ר"ג דיבר רק באשה שטוענת שנאנסה תחתיו או שמוכת עץ אך חרשת ושוטה אינן טוענות ומדוע יזכו בכתובה? ומתרצת הגמ' "כגון זו אמרו פתח פיך לאילם הוא".

רש"י מבאר שהואיל ואם היתה פיקחת היתה טוענת משארסתני נאנסתי. אז בחרשת ושוטה אנו טוענים. ומקשים התוס' (ד"ה חרשת):

וקשה לר"י דהיכי טענין לה הכי מספק לאפוקי ממונא כיון דאיהי לא טענה דחזקת גופה איתרעי דהוי שור שחוט לפניך אבל חזקת ממון לא איתרע.

ולכך מבארים התוס' שמה שאומרת הגמ' פתח פיך לאילם זה רק לעניין מוכת עץ שחזקת חרשת ושוטה להיות מוכת עץ ולכן אין להם טענת בתולים.

ומבאר קצוה"ח שתוס' דחו פירוש רש"י בגלל היסוד הני"ל שלא עושים טענין לבעל דין וא"כ אין אפשרות לטעון עבור החרשת טענות אלא רק להעמיד אותה על חזקה שהיא מוכת עץ.²

אך נתה"מ (ס"ק ו) מקשה מדוע שלא תהיה חזקה לחרש וכי אדם שהחזיק ואח"כ נתחרש שאינו יכול לטעון בטלה חזקתו? ומבאר שם שרק בגלל שהחזיקו כחש"ו שלא שייך בהם שטר אין להם חזקה. ולפי שכל החזקה היא משום שאיבד שטרו בחש"ו שאין כותבים עליהם שטר לא שייך דין חזקה. וזו כוונת הרמב"ם לפי שאין להן טענה.

ומהמבואר בדבריו שבאדם שנתחרש באמת נטען לו שהיה לו שטר אף שהוא הבעל דין לפי שכן עושים טענין לבעל דין. וכפי פשט לשון הגמ' בכתובות "פתח פיך לאילם".

ומה שרצה קצוה"ח להביא ראייה שלא טוענים לבע"ד מדברי התוס' בכתובות שלא עושים טענין לחרשת בטענת משארסתני נאנסתי, יבאר נתה"מ כביאור האחרונים בתוס' שאין עושין טענין להוציא אלא רק להחזיק. וא"כ אף שטוענים לבע"ד במקום שזה להוציא ממון מהבעל לא נעשה לחרשת טענין.

ג. טענין לערב

והנה יש לבאר שנחלקו בהנ"ל קצוה"ח ונתה"מ לשיטתם. שכן מבואר בשו"ע קכט, יב אם מודה הלוח למלוה שלא פרע החוב גובה המלוה מן הערב.

וקצוה"ח לט, ה הקשה מדוע מאמינים ללוה שלא פרע הרי במקום שבאים לגבות מלקוחות חוששים שהלוה עשה קנוניא עם המלוה ולא מאמינים לדבריו שלא פרע. וא"כ גם בערב היה לנו לטעון שמא החוב באמת נפרע?

ומיישב קצוה"ח, שרק ללקוחות טוענים שנפרע החוב אך לא לערב. ומבאר וז"ל:

והא דחלקנו בין ערב ללוקח דללוקח טענין ולערב לא טענין היינו משום דאיני יודע אם פרעתיך חייב אפילו לא הו"ל למידע וא"כ הערב שנתחייב הוא עצמו ומסופק בפרעון חייב, אבל הלוקח והיורש שלא נתחייב מחמת עצמו כלל אלא נכסים הוא דאשתעבדו ולוקח ויורש נכנסו בשעבודו ומשום הכי טענין ליורש וללוקח שמא פרע.

ומבואר שקצוה"ח אג"ל לשיטתו הנ"ל, שלבעל הדין בעצמו לא שייך לעשות טענין וא"כ ערב שהוא עצמו הבעל דין ונתחייב לשלם את חוב הלוה לא נטען לו אנחנו שהחוב נפרע אם הוא אינו טוען כך. אך לקוחות אינם בעלי הדין אלא שפורעים מהנכסין את חוב הלוה ולכן עבורם אנו עושים טענין.

אך נתה"מ שם חולק על דברי קצוה"ח הנ"ל וכתב:

ותמוהין דבריו, דהבע"ח אין להן על הלוקח כלום, רק על הנכסים תובע שנשתעבדו לו, והן תמיד בגדר אחד כמו ערב, דהנכסים ודאי נשתעבדו לו וספק אם יצאו משעבודן". ומבואר לשיטתו שאין לחלק בין ערב ללוקח וגם לערב היה לנו לטעון שהחוב נפרע. אלא שמחלק שם שלא טוענים לערב כמו ללוקח שכן על כך מתחייב הערב. וכתב "העיקר נראה דלא דמי כלל לערב, דבשלמא בערב כיון שנתערב בעד מלוה על פה, ודאי על דעת כך נתערב דכשיתחייב הלוה בבי"ד באיזה אופן שיתחייב ולא יהיה ללוה לשלם, אזי יתחייב הערב מצד ערבות.

וא"כ גם נתה"מ לשיטתו ששייך לעשות טענין גם לבעל דין.

ד. טענין לקטן

עוד יש להביא דברי קצוה"ח ונתה"מ לשיטתם.

בשו"ע קלג,א פסק: "כל דבר המטלטל שהוא ביד האדם, בחזקת שהוא שלו. אפילו אם יביא המערער עדים שהוא שלו, ואמר למוחזק: הפקדתו לך או השאלתו לך, נאמן המוחזק לומר: אתה מכרתו לי או נתתו לי במתנה, וישבע היסת".

ובקצוה"ח ס"ק א הסתפק האם גם בקטן אמרינן חזקה זו שמה שנמצא תחת ידו בחזקת שהוא שלו. ומסיק שבקטן אין כלל לחזקה זו. ומביא ראיה מדברי הרמב"ם הנ"ל שחש"ו שהחזיקו אין חזקתם ראיה משום שאין להם טענה. וא"כ גם במטלטלים שבידם אין להם טענה שזה שלהם ומחזירים לבעלים הראשונים של החפץ.

אך נתה"מ שם חולק על דבריו בתקיפות וכותב: "וישתקע הדבר, דלא דמי קרקע למטלטלין, דבקרקע אין לו קנין כלל במקח, והקטן יכול לחזור בו תמיד וכו' משא"כ במטלטלין דבני קנין מדרבנן נינהו, והוי קנין דאורייתא במקום שדעת אחרת מקנה להן וכו' ואפילו אם תאמר דלאו בני טענה נינהו, מ"מ לא גרע מגדול שלא בפניו דאנן טענינן להו להחזיק מה שנמצא תחת ידו, ופשוט".

והרי לן בשלישית דקצוה"ח ונתה"מ אזלי לשיטתם, שלדעת קצוה"ח לא טוענים לקטן כשהוא בעל דין אלא רק כשהוא יורש. ולכך הואיל ולא טוען שקנה את המטלטלים אין חזקתו מועילה. אך נתה"מ לשיטתו חולק שכן טוענים לבעל דין וממילא נטען לקטן טענה שקנה את החפץ שברשותו.

ה. גביה מיורשים

ונראה שיסוד המחלוקת כבר מצינו בסי' סו. התומים שם (ס"ק מג) הקשה מדוע גובים מהנכסים אחר מות הלוה הרי בטל שיעבוד הגוף דלו וקימ"ל שאם פקע שיעבוד הגוף פקע שיעבוד נכסים? ומבאר שם שלעולם לא פקע שיעבוד הגוף שכן כשמת המוריש התחדש שיעבוד הגוף על היורשים לפרוע את חובותיו. ושוב חשובים היורשים כבעלי החוב עצמם. ובקצוה"ח ס"ק כו מביא דברי התומים וחולק עליו שודאי היורשים אינם חיבים בעצמם ואין עליהם שיעבוד הגוף והגביה מן הנכסים היא מדין ערב ש"נכסי דאיניש ערבין ביה" ולכן לא פוקע החוב. וכן כתב קצוה"ח במשובב סי' לג.

וא"כ לדעת התומים כל גביה מיורשים היא בעצם גביה מבעל דין ואעפ"כ טענין ליורשים ומוכח לן שטענין גם לבעל דין. וכדברי התומים העלה נתה"מ בשני מקומות (סי' לג סוף אות ב וכן בסי' קז אות ט). ואזיל בזה לשיטתו הואיל ועל היורש עצמו יש שיעבוד הגוף ובכל זאת טענין לו מוכח שעושים טענין לבעל דין.¹

ו. במאי קמיפלגי

בסברת מחלוקת האחרונים יש לחקור ביסוד הדין של טענין שטוענים מה שיכול היה האב לטעון או מה שיכול היה המוכר לטעון.

אפשר לבאר שטענין זו זכות שהיורש מקבל מהמוריש והלוקח מקבל מהמוכר. הואיל והם אינם יודעים מה לטעון והבעלים הקודמים ידעו לטעון והיו זוכים בדין אז הזכות הזו עוברת ליורשים וללקוחות.

או באפשרות שניה יש לבאר שאין היורשים ולקוחות מקבלים את הטענה מהבעלים הקודמים אלא תקנו חכמים לסייע להם הואיל ואינם יכולים לדעת הטענה אנו טוענים להם.

ובכתובות פז, א מבואר בגמ' בשם אבא שאול, שאם אמר הבעל לאשה נקי שבועה שלא תצטרך להישבע בזמן גבית הכתובה לא מועיל לגבי יתומים ותצטרך להישבע. וברש"י שם (ד"ה מנכסים משועבדים) מבאר שליתומים בי"ד טוענים שהכתובה נפרעה אף שהבעל האמין לאשה. וז"ל "אבל בשביל לקוחות אנו טענין דלמא אי הוה גבית מן הלוח הוה טעין לך אישתבע לי דלא פרעתך ובעית אישתבעי השתא אנו טענין דפתח פיך לאלם הוא ומנכסי יתומים ונפרעת שלא בפניו כולהו משום האי טעמא".

אך התוס' בשבועות דף מא (ד"ה וכי מה) כתבו שחובת השבועה בגביה מיתומים אינה מדין טענין אלא מתקנת חכמים שלא גובים אלא בשבועה.

ובאר הקוב"ש (ח"ב סי' ג): "והיינו דס"ל לתוס' דכח היתומים בטענתן הוא בתולדה מכח האב ודוגמא לדבר כעין ירושה וכיון שהאב מחל על זכות טענתו אין להם מה לירש וע"כ לא שייך בזה טענין ליתמי ובדעת רש"י נראה דכח היתומים אינו בתולדה מכח האב אלא שהיתומים יש להן כח טענה מצד עצמן כמו האב וכיון שאילו לא מחל האב היה יכול להשביעו ולגבי יתומים הרי ליכא מחילה וע"כ שייך טענין ליתמי".

ומבואר בדבריו שתלה החקירה הנ"ל במחלוקת רש"י ותוס' האם טענין היא קבלת כח מהמוריש וע"כ במקום שהאמין עליו המוריש את האשה לא יוכלו היתומים להשביע מצד טענין וכדעת התוס'. או כדברי רש"י שטענין זהו כח עצמי של היתומים ולכן גם במקום שהאמין המוריש את האשה נעשה טענין ליתומים לחייב שבועה.

ועפ"י זה יש לבאר מחלוקת האחרונים הנ"ל. שלדעת קצוה"ח טענין זהו כח שהגיע מהמוריש וא"כ לבעל הדין עצמו לא התחדש טענין וזה כדעת התוס' בשבועות.^ה

אך נתה"מ והתומים למדו שטענין זו תקנה שמתחדשת עבור היתומים וא"כ מוכח שטוענים לבעל הדין עצמו וכנ"ל.

^א א"ה. הנתיות אות ו הקשה שאם לטוטה אין חזקה כי אינו טוען אז גם באדם בריא שהחזיק ולבסוף נשתטה לא תהיה לו חזקה? וזה אינו שהרי החזיק כבריא. ובטבעת החושן מבאר שבמקום שהחזיק כבריא בודאי טענין לחרש ורק במקום שהחזקה היא על קנייה בקטנות אין לחרש טענה. אך לאור דברי מו"ר שליט"א בשיטת קצוה"ח שלא טוענים לבעל דין א"כ נראה שגם בבריא ונתחרש לא טוענים לו ביי"ד וכקושית הנתיות.

^ב א"ה. קצוה"ח כתב כשיטתו בהבנת הגמ' בכתובות גם בסי' פב אות ה בדין מלוה שנשטתה והלוה טוען שפרע ואין המלוה יכול להישבע שלא נפרע ופסק הטי"ז שגובה המלוה בלי שבועה. וקצוה"ח מקשה הרי הלוה טוען ברי שפרע והמלוה הוא רק כטענת שמא ובזה הדין מבואר בסי' נט שהלוה פטור? ואין לבאר שעושים טענין למלוה השוטה שלא נפרע כמו בכתובות לו משום שאין עושים טענין לבעל הדין וכדברי התוס' שם. וזה כשיטתו הנ"ל בהבנת התוס'. אך לדברי האחרונים שביארו בתוס' שלא עושים טענין להוציא נראה שבדינו של הטי"ז כן נעשה טענין למלוה שכן יש בידו שטר וחזקה דשטרך בידי וכו' וא"כ אולי לא חשוב להוציא.

^ג א"ה. הרמב"ם אישות כב כתב: "וכן האשה שמכרה או נתנה נכסי מלוג לבעלה מכרה ומתנתה קיימין ואינה יכולה לומר בנכסי מלוג נחת רוח עשיתי לבעלי, אבל בשאר נכסים יש לה לומר". ומקורו מבי"ב מט"ב. ובבי"י דייק מלשון הרמב"ם שכתב יש לה לומר שחיבת האשה לטעון שמכרה הנכסי מלוג בגלל נחת רוח לבעלה אך אם אינה טוענת אז המכר קיים. וז"ל "אלא מיהו נראה מדקדוק דברי הרמב"ם דהא דלא מהני מחילתה או מכירתה לבעלה בנכסי צאן ברזל דוקא בשטענה נחת רוח עשיתי לבעלי

אבל כל זמן שלא טענה כן מחילתה ומכירתה לבעלה קיימים". וכך פסק הב"ש אבה"ע ז, נח שצריכה האשה לטעון.

אך במהרי"ט (ב חו"מ נו) חולק על דברי הבי" וכתב: "וראיתי לרב מהרי"ק ז"ל בא"ה סי' צ שכתב: וקשיא לי בגוייהו דכיון דמטענת נחת רוח מפקינן מלוקח אלמא מסתמא אין מעשיה כלום וכו' ומלשון הרא"ש ירא' דאפי' לאחר מיתה אמדינן לדעתה דמשום נחת רוח הוא דקעבדה שכתב אין מתנתה מתנה ודאי אם היתה נותנת מעכשיו בענין שלא הית' יכול' לומ' נחת רוח עשיתי היתה המתנה קיימת משמע דהואיל והיתה יכולה לומר אנו טעני ליה ומבטלינן מתנה. ואם איתנהו להני מילי לא הו' שתקי מיניה כל המפרשי ז"ל". ומבואר בדבריו שטענינן לאשה שמכרה רק בגלל נחת רוח לבעלה וכל שלא טענה האשה אחרת אנו טוענין לה.

ולכאורה מבואר שמחלוקת האחרונים הנ"ל תלויה במחלוקת הבי" והמהרי"ט אם עושים טענינן לבעל דין במקום שאינו טוען בעצמו. ודברי הבי" שלא טוענים כדעת קצוה"ח. אך המהרי"ט פסק שטוענים לבע"ד וכדברי התומים והנתיבות.

ואולי אפשר עוד לבאר ע"פ הנ"ל פסיקה נוספת של הבי". בכתובות קז מבואר שאשה שהלך בעלה למדינת הים יכולה לתבוע מזונות מנכסי בעלה. והרי"ף והרמב"ם (אישות יב, טז) פסקו שפוסקים לה מזונות בלי לבדוק אם יש לה מעשה ידים שיכולה להתפרנס ממנו. אך הרא"ש (כתובות יג, ה) חלק על הרמב"ם וכתב "כי מסתמא כשפסקו לה מזונות דקדקו מה שצריכה יותר על מעשה ידיה שהיא רגילה לעשות ודלא כהרמב"ם ז"ל שכתב (אישות יב, טז) שמי שהלך למדינת הים ואשתו תובעת מזונות שאין ביד"א אומרים לה שתעשה ותאכל אלא פוסקינן לה מזונות דלא מסתבר כלל שהדבר ראוי כשנפרעים מנכסי אדם שלא בפניו שיש להפך בזכותו הואיל ובגרמא דידיה מפסידו". ומבואר טענת הרא"ש שיש לבי"ד להפך בזכותו של הבעל ולטעון לאשה שתיזון ממעשה ידיה. ובשו"ע אבה"ע ע, ה פסק כדברי הרמב"ם.

ובעקבות דברי מו"ר שליט"א אפשר לבאר גם מחלוקת זו עפ"י הנ"ל. שדעת הרמב"ם כשיטת הקצות שלא טוענים לבעל דין ולכן לא טוענים לבעל אולי האשה עושה מעשי ידים. וכמו שדייק הבי" בשיתו וכו"ל אך הרא"ש סבר שטענינן אף לבעל דין וכדברי התומים והנתיבות וא"כ גם לבעל עושים טענינן שמא יש לאשה מעשי ידים.

אך יש להקשות שהרמב"ם (אישות יח, כב) פסק שליתומים קטנים כן טוענים שמא האשה עושה מעשי ידים ולכן לא תקבל האלמנה מזונות. וקשה הרי לא טוענים לבעל דין? ומזונות האלמנה הם חוב על היתומים ומדוע נטען להם אם לא טענו מעצמם?

אמנם ע"פ דברי האבנ"מ (עג, ג) שביאר בשיטת הרמב"ם שאין טוענים לבעל שמא האשה עושה מעשי ידים משום שבזמן שצריכה לתבוע הבעל בבי"ד לא זכאי לקבל

מעשי ידיה . אך ביתומים לא חשוב שהטריח אותה ללכת לבי"ד משום שבי"ד הם אביהם של יתומים קטנים וחשוב כאילו תובעת את היתומים עצמם עיי"ש . וא"כ ע"פ זה מבואר שגם אפשר לבי"ד לטעון עבורם הואיל ובי"ד אביהם של יתומים קטנים . עיי"ש .

אך בדעת השו"ע שם מבואר שאם מצא הבעל מעשי ידים הוא זכאי לקחתו . וזה ליכ' דלא כאבנ"מ שאיבד את הזכות למעשי ידים . וכ"כ למה לא הזכיר האבנ"מ שם שלא עושים טענין לבעל משום שלא טוענים לבע"ד וכשיטתו בקצות . וצ"ע .

^ד ועיין בבית ישי ס"י קב בסופו שרצה לבאר בדעת התוס' לשיטתם בשבועות מה (ד"ה וניתב) שאף בשמא טוב לא טענין לבעה"ב להשביע . לפי שלא טוענים לבע"ד אלא או ליתומים או ללקוחות .

^ה א"ה . ועיין במאירי כתובות שם שביאר הדעה שלמרות שכתב נקי שבועה נשבעים ליתומים . וכתב וז"ל : "הואיל ומן הדין אף בלא שבועה היה ראוי לגבות שהרי פטרו אף מיורשיו אלא שחזקו הדברים לדעת אבא שאול לומר שאין נאמנות מועיל בהם" . ומבואר מדבריו שסובר כתוס' שמשביעים האלמנה בגלל שכך היתה התקנה ולא מצד טענין . וזה כדברי התוס' בשבועות שלא שייך טענין במקום בו האב מתל על השבועה . ומאידך בדין גביה מיתומים כותב המאירי שליתומים עובר שיעבוד הגוף חדש שחל עליהם וכ"כ בב"ק ח,א (ד"ה ומכרה) : "שהיתומים יורשים הם ויורש כרעיה דאבוח הוא וראוי לפרוע חוב אביו מן הדין ומאחר שהכל ברשותם דין הוא שיפרעו מן העדית" . וא"כ מבואר שעושים טענין ליתומים אף שהם הבע"ד ומדוע לא נעשה טענין לחייב האלמנה להישבע וכדברי רש"י בכתובות פז ?

אך יש לבאר שהמאירי סובר שלא מהני טענין לחייב שבועה ולכן מבאר שהשבועה ליתומים אינה בגלל הטענין אלא בגלל התקנה .